

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان‌نامه جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم قرآن و حدیث

«قرآن و مهندسی فرهنگی جامعه»

استاد راهنما:

دکتر هادی فنایی

استاد مشاور:

دکتر محمد مولوی

نگارش:

مرضیه مه‌ری ثابت

مهر ۱۳۹۰

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	طرح سؤال‌های تحقیق
۲	طرح فرضیه‌های تحقیق
۳	سوابق پژوهشی موضوع

بخش اوّل: کلیات

۵	فصل اوّل: تعریف فرهنگ و مهندسی فرهنگی
	الف. مهندسی
۵	۱. در لغت
۶	۲. در اصطلاح
	ب. فرهنگ
۶	۱. در لغت
۶	۲. در اصطلاح جامعه‌شناسی
۸	۳. در اصطلاح دینی
	ج. مهندسی فرهنگی

۱۰	۱. تعریف
۱۱	۲. تفاوت مهندسی فرهنگ و مهندسی فرهنگی
۱۲	فصل دوّم: بایدها و نبایدهای مهندسی فرهنگی
۱۲	الف. عناصر فرهنگ
۱۲	ب. ویژگی های فرهنگ
۱۳	۱. عام، ولی خاص بودن
۱۳	۲. متغیر، ولی ثابت بودن
۱۳	۳. اجباری، ولی اختیاری بودن
۱۴	ج. تغییر یا تخریب فرهنگ
۱۵	۱. ویژگی های تهاجم فرهنگی
۱۵	۲. عوامل تهاجم فرهنگی
۱۶	۱.۲. عوامل برون زا
۱۶	۲.۲. عوامل درون زا
۱۶	د. جایگاه فرهنگ و مهندسی فرهنگی در ایران
۱۷	ه. مراحل مهندسی فرهنگی
۱۹	۱. رصد فرهنگی و ارائه ی فرهنگ هدف
۱۹	۱.۱. تعریف لغوی رصد

۲۰	۲.۱. تعریف رصد فرهنگی
۲۰	۲. ارائه‌ی راهکار و برنامه ریزی فرهنگی
۲۰	۱.۲. تعریف برنامه ریزی
۲۰	۲.۲. ضرورت و امکان برنامه ریزی فرهنگی
۲۱	۳.۲. برنامه ریزی فرهنگی در امور دینی
۲۱	۳. تحقق راهکارها و مدیریت فرهنگی
۲۲	۱.۳. مفهوم مدیریت فرهنگی
۲۲	۲.۳. تعامل مهندسی فرهنگ، مهندسی فرهنگی و مدیریت فرهنگی
۲۳	نتیجه

بخش دوم: رصد فرهنگی

۲۶	فصل اول: آسیب شناسی فرهنگی جامعه
		الف. آسیب شناسی
۲۷	۱. تعریف
۲۸	۲. هدف و ضرورت
		ب. انحرافات اجتماعی
۳۰	۱. تعریف
		۲. ویژگی‌های انحرافات اجتماعی

۱.۲. اختصاص داشتن به انسان ۳۱

۲.۲. نسبی بودن ۳۲

۳.۲. یادگرفتنی بودن ۳۲

ج- بررسی آسیب‌ها و انحرافات جامعه

۱. سرقت ۳۳

۲. طلاق ۳۴

۳. اعتیاد ۳۵

۴. فحشاء و انحرافات جنسی ۳۶

۵. فساد اداری ۳۸

۶. بحران هویت ۳۹

۱.۶. بیان مفهوم ۳۹

۲.۶. پیامدها ۴۱

۱.۲.۶. هدر رفتن استعدادها ۴۱

۲.۲.۶. فقدان تعادل روحی ۴۲

۳.۲.۶. ارتکاب به گناه ۴۳

۷. تهاجم فرهنگی ۴۳

۱.۷. بیان مفهوم ۴۳

۲.۷. تبادل یا تهاجم فرهنگی ۴۴

۳.۷. اهداف و شیوه‌های تهاجم فرهنگی ۴۵

فصل دوّم: عوامل ایجاد آسیب‌های فرهنگی جامعه بر اساس چشم‌انداز

الف. ریشه‌یابی آسیب‌های موجود ۴۷

۱. خانواده ۴۷

۲. مدرسه و دانشگاه ۴۹

۳. رسانه ۵۱

۴. فقر ۵۲

۵. مهاجرت و شهرنشینی ۵۴

۶. بی‌عدالتی ۵۵

۷. نبودن امر به معروف و نهی از منکر ۵۷

۱.۷. ضرورت وجود امر به معروف و نهی از منکر ۵۷

۲.۷. دلایل تحقق نیافتن امر به معروف و نهی از منکر در جامعه ۵۹

۱.۲.۷. ضعف غیرت دینی ۵۹

۲.۲.۷. انتظار باوری غلط ۵۹

۳.۲.۷. جهل و ناآگاهی ۵۹

۴.۲.۷. چالش‌ها و پرسش‌ها ۵۹

- ۵.۲.۷. عوامل ناشی از ضعف شخصیت ۶۰
۸. نبودن وحدت ۶۱
۹. بی ایمانی ۶۲
۱۰. تحقق نداشتن فرهنگ اسلامی ۶۵
- ب. بیان ظرفیت‌های موجود ۶۷
- ج. چشم اندازهای کشور ۶۹
- نتیجه ۷۰

بخش سوم: راهکارهای قرآنی در حل آسیب‌های فرهنگی و تحقق جامعه‌ی

اسلامی

فصل اول: قرآن و تربیت دینی جامعه

- الف. شناسایی فرهنگ مطلوب ۷۳
- ب. توجه به قرآن به عنوان الگوی برنامه ریزی فرهنگی ۷۴
- ج. تعریف تربیت ۷۶
- د. لزوم تربیت دینی ۷۷
- ه. نقش نهادهای اجتماعی در تربیت دینی جامعه ۷۸
۱. نقش خانواده ۷۹
۲. نقش مدرسه و دانشگاه ۸۱

۳. نقش رسانه ۸۲
- و. ضرورت توجه به انتخاب مربی خوب ۸۴
- ز. ویژگی‌های مربی برتر ۸۹
۱. تلازم علم و عمل ۸۹
۲. شرح صدر ۹۱
- ۱.۲. یاد خدا ۹۳
- ۲.۲. قرائت قرآن ۹۳
۳. توازن در رفتار ۹۳
۴. خودرأی نبودن ۹۶
۵. برابر بودن با مردم جامعه از نظر سطح زندگی اقتصادی ۹۸
۶. توکل کردن به خدا ۱۰۰

فصل دوم: شیوه‌های ابلاغ آموزه‌های دینی از منظر قرآن کریم

- الف. اصلاح خانواده ۱۰۲
- ب. تدریجی بودن ۱۰۴
- ج. تلاوت آیات و سپس تزکیه و تعلیم مردم ۱۰۶
- د. دعوت به تدبّر و تفکر ۱۰۸
- ه. تشویق و تنبیه ۱۱۰

۱۱۳.....	و. پیشگیری از انحطاط
۱۱۵.....	ز. تکرار و تذکر
۱۱۶.....	فصل سوّم: مراحل ابلاغ مبانی دینی از منظر قرآن کریم
۱۱۷.....	الف. توحید
۱۲۰.....	ب. نبوت
۱۲۱.....	ج. معاد
۱۲۳.....	د. تقوا
۱۲۶.....	ه. عدالت
۱۲۹.....	و. عبادت
۱۳۱.....	ز. امر به معروف و نهی از منکر
۱۳۲.....	نتیجه
۱۳۴.....	جمع بندی مطالب
۱۳۷.....	پیشنهادها
۱۳۸.....	فهرست منابع

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

بخش اوّل

کلیات

بخش دوم

رصد فرهنگی

بخش سوّم

راهکارهای قرآنی در حل
آسیب‌های فرهنگی و تحقّق
جامعه‌ی اسلامی

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللهُ عَلَيَّ سَيِّدِنَا وَ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ»
«بِسْمِ اللَّهِ حَسْبِيَ اللَّهُ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ اللَّهُمَّ ثَبِّتْ جَنَانِي
وَ أَدْرِ الْحَقَّ عَلَى لِسَانِي»^۱

مقدمه

در هر جامعه مجموعه‌ای از آداب و رسوم به عنوان فرهنگ آن جامعه وجود دارد که مردم در زندگی روزمره‌ی خود طبق آن رفتار می‌کنند. برخی از این آداب در بین عموم مردم مشترک و بعضی مربوط به خانواده، شهر و یا سازمان خاصی است. فرهنگ موجود در این سطوح گاهی ممکن است پسندیده و گاهی ناپسند و غیرصحيح باشد. در جامعه‌ی اسلامی، قرآن کریم که به عنوان کتاب هدایت است باید وجه تمایز فرهنگ صحيح از ناصحيح قرار گیرد.

وجود برخی از آداب و رسوم غلط و مخالف فرهنگ اسلامی در نظام‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی موجب می‌شود تا افراد آن جامعه در زمینه‌های نام برده شده به رشد و کمال مورد نظر اسلام نرسند. زیرا اگر فرهنگ جامعه‌ای صحيح و در سمت پیشرفت باشد در نتیجه توسعه‌ی سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی را هم در پی خواهد داشت؛ اما عقب‌ماندگی فرهنگی سبب عقب‌ماندگی در زمینه‌های دیگر می‌شود. این امر به این دلیل است که فرهنگ، روش و الگوی رفتاری تمامی سطوح را مشخص می‌کند؛ اگر فرهنگ و الگو درست باشد به تبع آن رفتار آدمیان تا حدودی درست، و اگر الگو نامناسب باشد رفتار آنان آسیب‌پذیر می‌شود. توسعه‌ی فرهنگی هم زمانی پدیدار می‌شود که فرهنگ جامعه بر اساس فرهنگ مناسب و در پی هدفی مشخص باشد و طبق آن طراحی و سازمان‌دهی شود. در این صورت است که بین نظام‌های مختلف انسجام ایجاد می‌شود؛ توسعه‌ای همه‌جانبه صورت می‌گیرد و در نتیجه هدایت و کمال افراد را در پی دارد.

۱. محمد باقر، مجلسی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، اسلامیة، تهران، بی تا، ج ۲، ص ۶۳.

رسیدن به این هدف نیازمند مهندسی فرهنگی است؛ یعنی طراحی نقشه‌ای که با توجه به شرایط و فرهنگ موجود در نظام‌های مختلف، اهداف مورد نظر و بر اساس الگوی مناسب آن جامعه صورت گیرد. باید در جامعه‌ی اسلامی، قرآن و روایات به عنوان زیربنا و طرح مهندسی فرهنگی قرار گیرند. قرآن کریم به تصحیح و تکمیل باورهای جامعه می‌پردازد و از این طریق انسان‌ها را هدایت و تربیت می‌کند. اگر فردی بر اساس فرهنگ و تعالیم قرآنی تربیت شود، در زندگی فردی و اجتماعی خود طوری رفتار می‌کند که در نتیجه آسیب و مشکلی در این سطوح به وجود نمی‌آید.

طرح سؤال‌های تحقیق

۱. مهندسی فرهنگی در قرآن و مؤلفه‌های مهم آن چیست؟
۲. قرآن کریم چرا و چگونه به مهندسی فرهنگی جامعه پرداخته است؟
۳. چگونه می‌توان طرح مهندسی فرهنگی قرآن را با جامعه‌ی امروز تطبیق داد؟

طرح فرضیه‌های تحقیق

۱. قرآن با برنامه‌ای منسجم به تبیین، تعدیل، تکمیل و یا رد آداب و ارزش‌های جامعه اقدام نموده است. این برنامه‌ی سازمان دهی شده که برای چگونگی حرکت در مسیر زندگی و ایجاد انسجام بین رفتارها و هنجارهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است مهندسی فرهنگی نامیده می‌شود.
۲. قرآن؛ کتابی که برای هدایت انسان‌ها نازل شده است، فرهنگ را از جنبه‌های مهم هدایت می‌داند. این کتاب ارجمند برای بازبینی و بازسازی فرهنگ جامعه دارای طرحی هدفمند است. برخی از این طرح‌ها عبارت است از: شروع انداز از نزدیکان، نزول تدریجی احکام، تشویق به علم آموزی و غیره.
۳. طرح مهندسی فرهنگی قرآن باید توسط دین پژوهان و محققان قرآنی تحقیق و بررسی گردد و آنگاه با برنامه‌ای درست و ایجاد ضوابطی در جامعه اجرا شود. همچنین کنترل و نظارت بر اجرا، در تحقق آن، امری ضروری است.

سوابق پژوهشی موضوع

تعبیر مهندسی فرهنگی در ادبیات علمی و اجتماعی ما از پیشینه‌ی طولانی برخوردار نیست، بلکه در دهه‌ی اخیر این تعبیر از طرف مقام معظم رهبری مطرح شده است. البته هر یک از دو واژه‌ی «مهندس» و «فرهنگ» در زبان فارسی قدمت طولانی دارد.

مهندسی فرهنگی بر مبنای قرآن یعنی کشف سیر و طرحی که قرآن کریم در هدایت و تربیت انسان‌ها به کار گرفته است. بر این اساس، گرچه تاکنون کتاب‌ها و مقالاتی نوشته شده که به جمع‌آوری تعالیم قرآن پرداخته، اما سیر و نگاه هندسه‌گرای جامعی به این تعالیم انجام نشده است. از جمله‌ی این موارد عبارت است از:

- تفسیرهای قرآن کریم
 - درآمدی بر اصول تحوّل فرهنگی، عبدالکریم بهجت پور
 - تعلیم و تربیت در اسلام، مرتضی مطهری
 - مجموعه مقالات همایش ملی مهندسی فرهنگی.
 - همچنین تمامی کتاب‌های کلام، اخلاق و احکام که نوشته شده از این جمله است.
- از این رو، در این پایان‌نامه نویسنده سعی می‌کند با روش توصیفی و تحلیلی و با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای به تحقیق و بیان قطره‌ای از دریای بی‌کران هندسه‌ی تربیتی قرآن بپردازد.
- بر این اساس، با در نظر گرفتن مراحل مهندسی فرهنگی ابتدا شرایط و فرهنگ موجود، آسیب‌ها، نقاط مثبت و اهداف، مشخص و سپس با استفاده از ثقلین گرانبها به بیان طرحی برای دفع و رفع آسیب‌ها و رسیدن به فرهنگ مطلوب صورت می‌گیرد. این امور در سه بخش کلیات، رصد شناسی فرهنگی، بیان راهکارهای قرآنی در حل آسیب‌های فرهنگی و تحقق جامعه‌ی اسلامی طراحی شده است.
- دستاوردی که از این پایان‌نامه به دست آمده این است که؛ مشکل اساسی و ریشه‌ی تمامی آسیب‌ها در جوامع مختلف تحقق نیافتن فرهنگ اسلامی، و حل این مسئله نیازمند تربیت دینی بر اساس قرآن است. بنابراین، همان طوری که قرآن کریم برای اصلاح و تکمیل جامعه‌ی عرب الگوی برتر با ویژگی‌هایی خاص فرستاد و شیوه‌هایی را به او در ابلاغ آموزه‌های دینی ارائه نمود، تربیت یک جامعه‌ی مزین به مبانی اسلامی نیز نیازمند مربی خوب و شیوه‌های درست ابلاغ است.

فصل اوّل: تعریف فرهنگ و مهندسی فرهنگی

حکومت‌ها موظفند برای ادامه‌ی حیات انسانی، تکامل معنوی و رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی خود، حیات فرهنگی خویش را مهندسی کنند؛ عناصر و مؤلفه‌های حیات‌بخش آن را تقویت و از ورود و نفوذ عناصر مخرب دیگر ممانعت به عمل آورند. مهندسی فرهنگی ترکیبی وصفی است که روابط متنوع انسانی را در چارچوبی نسبتاً مشخص مد نظر دارد. می‌توان گفت جامعه برای رسیدن به هر نتیجه‌ی موفق و مطلوبی نیازمند به مهندسی به معنای هدف‌گذاری برای چگونگی حرکت در مسیر کار است. کلمات «مهندسی» و «فرهنگ» از دیرباز در میان ایرانیان رواج داشته است؛ ولی رهبر معظم انقلاب برای اولین بار در سال ۱۳۸۱ ه.ش ترکیب این دو کلمه را با عنوان «مهندسی فرهنگی» بیان نموده‌اند. برای واضح‌تر شدن معنای این ترکیب وصفی ابتدا به تعریف دو واژه‌ی «مهندسی» و «فرهنگ» و سپس به تعریف اصطلاحی «مهندسی فرهنگی» پرداخته می‌شود.

الف. مهندسی

۱. در لغت

کلمه‌ی مهندسی برگرفته از واژه‌ی «هندسه»، معرب «هنداچگ»^۱ پهلوی و از مصدر «هنداختن» است. این واژه در زبان فارسی به معنی «اندازه گرفتن»، «تقدیر»، «نقشه‌برداری اراضی و مزارع و ابنیه» به کار می‌رود.^۲ واژه‌ی «مهندس»، اسم فاعل و در لغت به معنی «عالم هندسه»، «اندازه‌گیرنده»، «تقدیرکننده»^۳ و «متخصص ایجاد طرح‌های ساختمانی، معماری یا راهسازی و کشاورزی»؛ و «مهندسی» هم شغل و حرفه‌ی مهندس است.^۴

1. Handacag.

۲. محمد، معین، فرهنگ فارسی، چاپ هشتم، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۱، ج ۴، ذیل واژه‌ی هندسه.

۳. علی‌اکبر، دهخدا، لغت نامه، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۵، ج ۴۶، ذیل واژه‌ی مهندس.

۴. محمد، معین، فرهنگ فارسی، ج ۴، ذیل واژه‌ی مهندس.